

BO CAVEFORS:

En konservativ rebell

Karl Jaspers propåer om att en aristokratisk elit borde spela den politiska huvudrollen i ett demokratiskt efterkrigstyskland, visade sig orealistiska. Under Weimarrepubliken är adeln fortfarande dominerande maktfaktor inom förvaltning och försvar men med Konrad Adenauer inträder en ny era och genom den fd borgmästaren i Köln förkroppsligas borgerskapets seger över stat och samhälle. Den positionen var inte alldeles självklar vid krigsslutet; till skillnad mot adel och arbetare tog borgerlig medelklass föga del i motståndet mot nationalsocialismen, ej heller vid krigets slutskede då det för alla var uppenbart att Tyskland under Hitlers regim gick mot katastrof.

Ulrich Heinemann **Ein konservativer Rebell. Fritz-Dietlof Graf von der Schulenburg und der 20. Juli.** Siedler Verlag, Berlin 1990

Borgerskapets abstinens hade sina undantag, som Adenauer och Carl Friedrich Goerdeler, men den psykologiska beredskap som krävdes för att bjuda nationalsocialismen motstånd fanns framför allt inom det deklasserade proletariatet och inom den maktsugna men vingklippta adeln.

Merparten 20-julimän var adliga officerare och tjänstemän samt konservativa fritänkare som Ernst Jünger. Medlemmar av det traditionella tyska ledarskiktet finner sig under Weimarrepubliken ha åtskilliga gemensamma värderingar med dem som då karakteriserades som "hetsporrar" inom officerskåren. Båda grupperingarna blir under Hitlerregimen socialt marginaliserade och drivs in i en iden-

titetskrise som leder till att man strävar efter en samhällsordning som lånat drag av en idealiserad förmodernistisk värld. 20-julimännens utopiska planer för Tyskland efter Hitler förutsätter att nationalsocialisternas tjänstemannapolitik raderas och att Wehrmacht åter stängs för män som inte tillhör de traditionella makteliterna. En av Hitlers tvångstankar var att avfeodalisera officerskåren och politisera statens tjänstemän.

Om 20-julimannen Fritz-Dietlof von der Schulenburg har historikern Ulrich Heinemann skrivit en förtjänstfull biografi. Schulenburg, född 1902, tillhör en sedan 1200-talet välkänd nordtysk släkt som fram till 1945 är en av Preussens största jordägare. Likt merparten av klassvänner är han rotlös i den efterkejsersliga världen och i studentuppsatsen 1918 med titeln *Wie lässt sich die Forderung 'Mehr Goethe' begründen?*, målar han framtiden i dystra färger. Schulenburg menar att längtan efter kunskap och sanningslidelse gått förlorad i Tyskland efter 1918, att människorna förblindats av egoism och längtan efter sinnliga fröjder, habegär efter pengar och ägodelar, att lögn och bedrägerier härskar över samhälle och människor. Redan som ung intresserar sig Schulenburg för socialpolitiska frågor, han studerar ingående markreformer och socialpolitik, han skriver om jordbrukarnas skuldsättning och solidariserar sig med den radikala reformatorn Adolf Damaschke som hävdar att frågan om jordfördelning och billiga men bra bostäder blir "tyska folkets ödesfråga". Damaschke kämpar för reformer som förvandlar jordbruksproletärerna till markägare eftersom detta är enda vägen att neutralisera klasskampen. Sambandet

mellan folklig agrarromantik och social harmoni fascinerar Schulenburg. Under universitetstiden skälls han för "den röde greven" trots att han tar avstånd från marxismen och i likhet med socialdemokraten August Winning ser socialdemokratiska SPD som hemvist för stelbent byråkrati behärskad av partibossar.

Schulenburg uppfattar Weimarrepubliken som takorganisation för "Interessenten und Funktionäre", att förvaltningen blivit tummelplats för partier som sinsemellan delar ämbetena, att statens tjänstemän förvandlats från preussiskt oegennyttiga trojänare till partibossarnas undersåtar och att de fungerar som blodlösa förvaltningstekniker. Tjänstemannaväldet, eller med Oswald Spenglers ord "tjänstemannakaraktär", blir under Weimarrepubliken för merparten konservativa och nykonservativa huvudmålet för angreppen mot den bestående ordningen. Rättshistoriker som Carl Schmitt och Arnold Koettgen anser att denna attityd bereder väg för den kommande diktaturen, att kombinationen historiens myter och Spenglers och Jüngers framtidsvisioner tjänar som stenbrott för den nya ordningen. Schulenburgs offerberedskap och längtan efter social samhörighet med andra än de vänner han finner inom sin egen klass, motiverar honom att arbeta för detta nya samhälle. Denna demokratiska öppning mot andra samhällsklasser utmärker mellankrigstidens Weimarhöger, det är mode att emotionellt identifiera sig med folket för att gemensamt skapa "folk-gemenskap" mellan dem som styr och dem som styrs.

Carl Schmitt definierar teoretiskt gemenskapen mellan nykonservativa och nationalsocialister som den "sanna demo-

kratin" till skillnad mot parlamentarismens "leere Formalität" och det "Registersystem geheimer Abstimmung" han menar i praktiken ger diktatorisk fullmakt åt "intressepartierna".

Schmitt anser att statens ledning skall stå i folkets tjänst, att dess främsta mål är att skapa samhällelig homogenitet. Folket, skriver Schmitt, kan varken förhandla, diskutera eller argumentera, folket kan inte skapa samhälleliga regelsystem utan endast besvara framlagda frågeställningar med ja eller nej. Frågorna måste komma från en styrande överklass. Auktoritet från ovan och förtroende från folket.

Detta är i korta drag bakgrunden till Schulenburgs och nordtyska konservativa gruppers sympati för NSDAP så som nationalsocialismen förkroppsligades av Gregor Strasser, partiets ledande vänsterteoretiker. Framför allt Strassers krav på ekonomiska reformer, bland annat bankernas förstatligande, intresserar Schulenburg. Strasser står dessutom för en utrikespolitik som starkt kontrasterar Hitlers expansionslusta. Strasser riktar spjutspetsen mot den kapitalistiska västvärlden och önskar nära samarbete med Sovjetunionen och de "unga folken" i Östeuropa. Detta överensstämmer märkligt nog med ambitionerna inom dagens Förbundsrepublik. Hitlers rysskräck, Führerns krav på tysk hegemoni över Europa för att på lika villkor ta upp konkurrensen med Storbritannien accepteras inte av Strasser och Schulenburg. Trots detta avståndstagande förkroppsligar Hitler för den preussiske feodalisterna Schulenburg "hela folkets kamp och lidanden". Samtidigt betvivlar han emellertid att Hitler är den store statsman som kan forma, leda och genomföra de refor-

mer som måste till för att förnya och befästa Tyskland som fri och oavhängig stat. Konflikten mellan Hitler och Strasser mot slutet av 1932 irriterar Schulenburg men i sak ger han Hitler rätt och menar att Tysklands konservativa gjorde ett katastrofalt misstag när man lerade sig med regeringen von Papen. Troheten mot Strasser och dennes politik står trots allt fast och den inte sällan naive Schulenburg föreslår en kompromiss, Hitler som rikspresident och Strasser som kansler.

Den ambivalenta relationen till Hitler och fruktan för att även NSDAP förvandlas till ett "bossarnas" apparatparti är början till Schulenburgs avståndstagande från nationalsocialismen. 1934/35 är han personligen assistent till gauleitern i Ostpreussen. 1937 utnämnes Schulenburg till vice polismästare i Berlin och 1939 till regeringschef i Schlesien. Konflikter med andra högre befattningshavare och tvivel om Hitlers och partiets förmåga att genomföra radikala ekonomiska och sociala reformer får Schulenburg att inse att han inte kan påverka utvecklingen varför han anmäler sig till fronttjänst. Den slutliga brytningen med nationalsocialismen kommer 1942/43.

Schulenburgs utveckling från idealist till nationalsocialist och sedan till motståndsmän kan endast förstås om man tar hänsyn till värderingar som varit vägledande för honom alltsedan ungdomsåren och som enklast kan sammanfattas under mottot "allt för folket, inget genom folket", Schulenburg misstar sig emellertid när han tror att detta elitistiska mål kan nås med hjälp av NSDAP. Under tjänstgöringen i Ostpreussen upptäcker den pliktmedvetne preussaren att nationalsocialistiska funktionärer sällan har erforderliga

moraliska och "tekniska" kvaliteter och när arméns överbefälhavare, Werner von Fritsch, desavoueras 1938 inser han att Hitler är ute efter total makt och av bland annat det skälet måste ha full kontroll över armén. Helt korrekt uppfattar Schulenburg detta som ett politikernas, partiets och bossarnas angrepp på staten.

Hitlers utrikespolitiska framgångar fångar Schulenburg och fördröjer den blivande kuppmannens slutliga avståndstagande men från 1942/43 tillhör Schulenburg den oppositionsgrupp som är beredd till tyrannmord, något som till en början inger den djupt kristne protestanten Schulenburg moraliska betänkligheter. Under tretton samtal med Kreisaukretsens ledande medlemmar kommer Schulenburg till klarhet om det omöjliga i att reformera NSDAP. Fritsch-Dietlof von der Schulenburgs väg mot den 20 juli 1944 är en smärtsam process som återspeglas i dagböcker, brev och föredrag vilka bifogas som bilagor i Heinemanns biografi. Materialet rekapitulerar läroprocessen om hur en konservativt traditionell preussare lockas och förhäxas av nationalsocialismens sociala och radikala idéer men när sanningen går upp för honom att Strassers vänsterväg körts över genom Hitlers och partibossarnas makthysteri förvandlas han till motståndsmän och attentator. Denne feodalt konservativa rebell med klart uttalade sociala och "folkligt" politiska ambitioner är ett gott åskådningsexempel för attityder av politiskt-sociala ställningstaganden som under mellankrigstiden dominerar tysk konservativ elit.

von der Schulenburg avrättades den 10 augusti 1944.